

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРАВАТА НА МИГРАНТИТЕ В БЪЛГАРИЯ

ФИНАЛЕН ДОКЛАД

**Доклад на Български хелзинкски комитет
ноември 2006 г.**

Настоящият доклад се публикува с финансовата подкрепа на Институт Отворено Общество -

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

БХК	Български хелзинкски комитет
ВКБООН	Върховен комисар за бежанците на ООН
ДАБ	Държавна агенция за бежанците
ЕКРН	Европейска комисия срещу расизма и нетолерантността
ЕС	Европейски съюз
ЗЧРБ	Закон за чужденците в Република България
ИМИР	Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия
МОМ	Международна организация по миграция
МОТ	Международна организация на труда
НСИ	Национален статистически институт
ОНД	Общност на независимите държави
ООН	Организация на обединените нации
СССР	Съюз на съветските социалистически републики
УЕФА	Съюз на европейските футболни асоциации
ЦСКА	Централен футболен клуб на армията

УВОД

1. Концептуална рамка

Глобалният мащаб на международните миграционни потоци през последните години изтласка въпросите за имиграцията на челна позиция в политическите и изборни дебати на партиите от целия политически спектър в цял свят. От изключително спорната имиграционна реформа в САЩ, която доведе до мащабни протести и широка обществена дискусия относно криминализацията на нелегалната миграция, различните форми на регуларизация и натурализация, както и предложението за изграждане на стена по протежението на 3 220 километровата граница с Мексико, до бунтовете във Франция от октомври 2005 година, които доведоха до обявяването на двумесечно извънредно положение и разгорещена полемика относно дискриминацията и интеграцията на имигрантите. Противоречието между икономическата необходимост от либерализация на имиграционните режими, и политическия натиск за налагане на миграционни ограничения способства и за динамичния характер на миграционното законодателството.

Въпросите на имиграцията са пресечна точка и за други обществено значими теми като трафика на хора, борбата с тероризма и организираната престъпност, които пък от своя страна оказват влияние върху държавната политика и институционалните практики по отношение на миграцията. В резултат на опитите да се защитят тези не рядко взаимно изключващи се интереси възникнаха два конкурентни подхода за управление на миграцията. Първият би могъл да бъде определен като “силов” подход към миграцията, които е обвързан със силно дискусийни въпроси като нерегулярната миграция, трансграничната престъпност и глобалния тероризъм. В резултат на желанието да бъдат предотвратени и значително ограничени подобни явления се въведоха мерки, които често граничат с правозащитни нарушения и непряка дискриминация в миграционния процес. Вторият, по-малко репресивен подход за регулация на миграцията, е свързан с виждането за миграцията като правозащитен проблем. Той цели въвеждането на мерки, които да предотвратят нарушенията на правата на мигрантите като подобряват механизмите за тяхната защита.

В новия си доклад за трафика на хора в Югоизточна Европа от 2005 година Барбара Лимановска защитава тезата, че налаганият от приемните страни подход за упражняване на

стриктен контрол върху миграцията, който се стреми да въвежда ограничения вместо да създава възможности за мигрантите, до голяма степен вече е демонстрирал своята безрезултатност и може по-скоро да задълбочи, отколкото да разреши проблема, като увеличи, вместо да намали трафика на мигранти (Limanowska 2005: 22-23). Голям брой правозащитни организации с основание изразяват опасения, че много правителства се възползват от популистката формула за борба с организираната престъпност, за да оправдаят въвеждането на все по-рестриктивни мерки за контрол на миграцията (Anderson & Davidson 2004: 14-15). Колкото и оправдана да е загрижеността за заплахата, която разширяването на влиянието на международната престъпност представлява за националната сигурност на държавите, все пак е трудно да се отхвърлят с лека ръка опасенията от популистка инструментализация на миграционните проблеми. Не е необходимо да се връщаме по назад в миналото от референдума за Европейска конституция във Франция и Холандия на 29 май и 1 юни 2005 за да се убедим, че миграционните въпроси имат огромен потенциал да привличат или отблъскват гласове.

Според изследване на британското вътрешно министерство например, през фискалната 1999-2000 година, мигрантите са внесли под формата на данъци в държавната хазна 2.5 милиарда лири стерлинги повече отколкото са били използвани от тях под формата на социални помощи и придобивки. Според някои оценки, Великобритания ще има нужда от приблизително 1.2 милиона мигранти през следващите няколко години за да заместят пенсиониращите се работници (цитирано в Кауе 2003:13). Както Майк Кей подчертава обаче, докато изследванията доказват икономическите ползи от трудовата миграция и факта, че повечето развити страни имат застаряващо население, което съвсем скоро ще доведе до недостиг на работна ръка и по-голяма данъчна тежест, управляващите в страните притегателен център за мигранти с неохота признават търсенето на пазара на труда на мигрантски труд и се стремят към политически облаги от често “ксенофобските нагласи по отношение на миграцията” като предлагат все по-затягащ се имиграционен контрол (2003: 13). Кей е категоричен, че докато рестриктивната имиграционна политика не отстъпи място на по-отворена такава, която отчита местното търсене на мигрантска работна ръка и се стреми да го управлява и канализира, много мигранти които са принудени да търсят работа в чужбина “за да оцелеят, а не просто за да подобрят своя стандарт на живот”, няма да имат никакъв друг избор, но да прибегнат до трафиканти и каналджии за да стигнат до тези работни места (2003: 3).

Граничният контрол и управлението на миграцията се превърнаха в крайъгълен камък и за процеса на европейска интеграция, и страните кандидатки са подложени на все по-нарастващ натиск да прилагат строго миграционното законодателство в хода на превръщането си във външна граница на Европейския съюз. Въпреки че един от положителните резултати от този процес е по-голямото внимание, което се отделя на проблемите на миграцията и бежанците, и приемането на закони за борба с трафика на хора и предоставянето на убежище, един негативен резултат е възприемането на “силов” подход към миграцията, който е прекомерно фокусиран върху контрола по границите и дава непропорционална власт на органите на реда в регион, в който се шири огромна корупция.

Поради вече съществуващото неравенство в преговорните позиции между държавите на произход и държавите приемници на мигранти, силовият подход може да задълбочи дисбаланса на силите между тях, тъй като държавите приемници са в позицията да приложат непропорционално голям натиск върху държавите на произход и да наложат едностранни и асиметрични ограничения върху движението на хора без от своя страна да изпълнят задълженията си по отношение на защитата на правата на мигрантите в рамките на собствените си граници. В свой наскорошен доклад върху недоброволния труд, Международната организация на труда (МОТ) предупреждава за тази тенденция и стига до заключението, че е необходимо спешно и радикално преосмисляне на миграционните политики в световен мащаб (ILO 2005: 84). Липсата на административен контрол в страните на произход и доминиращата философия за саморегулация в много страни приемници на мигранти, на които се основават и неолибералните програми и политики на голям брой донорски организации в страните в преход, могат да се окажат пагубни за защитата на правата на мигрантите. Тревожни са и противоречията между философията за ненамеса в “свободния пазар”, с която често се злоупотребява за да бъде оправдана лошата регулация на отношенията на пазара на труда, и далеч не толкова либералните имиграционни политики. За съжаление, както Барбара Лимановска обобщава, до момента преобладаващите методи за управление на миграцията са предимно ”репресивни” и в защита на държавни интереси като предотвратяване на миграцията и трансграничната престъпност. Става все по-видно обаче, че колкото и оправдан да е стремежът за защита на националната сигурност, той може да възпрепятства защитата на правата на мигрантите (Limanowska 2005: 2).

Ясна е нуждата от смяна на посоката и по-обхватно разбиране за ролята на държавата в регулирането на сфери в икономиката, за които е известно, че системно експлоатират

мигрантския труд. До този момент обаче, много държави приемници на мигранти не изпълняват тези свои задължения и по този начин се превръщат в съучастници в омагьосания кръг. Особено показателен в това отношение е фактът, че най-всеобхватния международен правен инструмент за защита на правата на икономическите имигранти, Конвенцията на ООН за защита на правата на работещите мигранти и членовете на техните семейства от 1990 г., до този момент е бил ратифициран само от страни на произход. Нито една от традиционно привлекателните за имигранти държави не е страна по Конвенцията, което всъщност означава, че дори мигрантите легално работещи на тези пазари на труда са потенциално изложени на сериозни правозащитни нарушения (Kaye 2003: 17, 20). Още повече, че според Ан Джордан много държави прилагат двоен стандарт по отношение на човешките права като възприемат само гражданите като притежаващи права, въпреки че международното правозащитно законодателство не обвързва мнозинството от правата с притежаването на гражданство (Jordan 2002: 30).

2. Описание на проекта

2.1. Основни цели

Тези и множество други въпроси накараха Български хелзински комитет (БХК) да разгледа действащата в България правна уредба и миграционни политики за да установи дали не съществува подобно изместване на баланса между интереса на държавата да осъществява контрол по своите граници и на територията на страната, и правото на свободно движение и установяване на всеки индивид прокламирано в чл. 13 на Всеобщата декларация за правата на човека. Настоящото изследване изхожда от убеждението, че успешната миграционна политика се състои в постигането на баланс между интересите на държавата при защитата на националната сигурност и суверенитет и защитата на правото на мигрантите да избират дали да напуснат пределите на родината си и да се установят в друга държава. Не бихме преувеличили ако кажем, че адекватната и ефективна защита на мигрантите е основна предпоставка за защитата на националната сигурност и обществения ред, и в този смисъл двете цели не би трябвало да бъдат противопоставяни, а да бъдат разглеждани в тяхната взаимовръзка и зависимост. Ние също сме убедени, че миграцията е изключително значим правозащитен проблем и добре балансираната и дългосрочна миграционна политика би следвало да се основава на подходи, които имат потенциала да създават възможности за развитие на мигрантите и техните семейства, а не такива, които им налагат неоправдани ограничения.

Този изследователски проект си постави за цел да допринесе по своя скромен начин за запълване на празнотата от статистически данни и публикации на мигрантска тематика в България, изхождайки от разбирането, че разсейването на погрешните представи за имигрантите е ключ към преодоляването на расовите и етнически стереотипи и предразсъдъци. Това от своя страна ще способства за подобряване на защитата на правата на мигрантите в страната и формиране на политическа и социална среда, която насърчава модели на управление основани на принципа на информираното съгласие при разработването и прилагането на миграционни политики.

2.2. Обхват и дефиниции

Проектът за изследване на правата на мигрантите в България е едногодишен проект на Български хелзинкски комитет, който стартира през октомври 2005 година с финансовото съдействие на стажантската инициатива на Институт “Отворено общество” - Будапеща. Изследването се извърши от стажант-изследовател базиран в централния офиса на БХК в София. Основната цел на проекта беше установяването на степента на хармонизация на българското законодателство и институционални практики, видяни през очите на основните действащи лица в миграционния процес, с международните правозащитни стандарти и инструменти.

За целите на настоящото изследване, понятието “мигрант” бе използвано за обозначаването на множество мигрантски ситуации: имигранти с дългосрочно пребиваване в страната (продължително и постоянно), чужденци с бежански, хуманитарен статут или временна закрила, както и български граждани по натурализация с имигрантски произход. Независимо, че в количественото изследване бяха включени и мигранти с друг статут, като краткосрочно пребиваващи чужденци, например, те бяха използвани изцяло със сравнителна цел и бяха изключени от основната целева група. Основната причина да се насочим към горепосочената целева група беше относителната стабилност на нейния брой във времето и прогнозите за увеличаването ѝ с присъединяването на България към Европейския съюз.

2.3. Методология

◆ Количествено изследване

Социологическото проучване е базирано както на качествени така и на количествени методи на изследване. Количественото проучване беше проведено от агенция “Галъп” сред 385 представители на различни мигрантски общности в България. Като матрица за основния

изследователски инструмент на проучването – стандартизирания въпросник - бяха използвани параметрите на защита очертани от Конвенцията на ООН за защита на правата на работещите мигранти и членовете на техните семейства.

◆ Качествено проучване и целеви групи

Паралелно с количественото проучване проведено от “Галъп интернешънъл – България”, стажантът изследовател проведе нестандартизирани дълбочинни интервюта с лидери и представители на мигрантски общности в България, включително мигрантски организации, сред които Съвета на жените бежанки, Кюрдския информационен център, Палестинската асоциация в България, Афганистанското културно дружество, Етиопското земляческо дружество, двуезичното арабско-българско списание “Марая”. Бяха интервюирани и представители на Програмата за правна защита на бежанци и мигранти на БХК, Български червен кръст, Асоциация за интеграция на бежанци и мигранти и Каритас-България.¹

В допълнение бяха проведени интервюта и сред група чуждестранни затворници в Софийски централен затвор, единственото място в България, където лишени от свобода чужди граждани изтърпяват своите наказания. Осъществи се мониторинг на заседания пред комисията за Защита от дискриминация по жалби на лишени от свобода чужди граждани, както и наблюдения на мигрантски и бежански дела пред местните съдилища. В рамките на проекта се създаде и база данни на всички дела пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург между 1999 и 2005 година засягащи мигрантска проблематика.

Основната цел на едновременното прилагане на качествени и количествени методи беше постигането на по-голяма степен на прецизност и представителност сред различните етнически, социални и възрастови групи. Нестандартизираният формат на интервютата при качествено проучване отчиташе чувствителността на засегнатата материя и допринесе за установяването на взаимоотношение на доверие и по балансирана властова динамика между респонденти и изследовател. Възприетият качествен подход на изследване стимулира заемането на активна позиция от респондентите, вместо обичайната в подобни случаи позиция на “обект” на изследване. Опитахме се да избегнем заглушаването на мигрантските гласове чрез предварително зададена проблематика, но да дадем гласност на техния собствен дневен ред. Това спомогна значително за идентифицирането на въпроси и проблеми

¹ Бихме искали да благодарим най-сърдечно на всички организации и личности, които се отзоваха на нашата молба за съдействие и ни подпомогнаха в провеждането на извършеното изследване.

липсващи от първоначалния дневен ред на изследователя.

◆ **Джендър перспектива**

Проектът отчита важността на преодоляването на изследователските модели, които негласно изхождат от презумпцията, че мъжкият пол е универсална и неутрална единица за анализ и възприема подхода на джендър мейнстриминг или джендър перспективата. Ние взимаме под внимание ключовото значение на пола при анализирането и дискутирането на миграцията като правозащитен въпрос.

Според доклада на ООН от 2004 година за ролята на жените в глобалното развитие, за първи път в човешката история жените представляват около половината от световните мигранти, което предполага заменянето на доминиращите полово-неутрални миграционни модели и теории с такива, които отчитат специфичния принос на половете в миграционния процес. Тази промяна на фокуса

започва с виждането, че полът е основен принцип на организация на социалните взаимоотношения, включително йерархичните взаимоотношения във всички общества. Той отчита, че убежденията и очакванията за приемливо поведение на мъжете и жените и между мъжете и жените биват затвърждавани от икономически, политически и социални институции, които повлияват на миграционния процес. Половата перспектива не пренебрегва значението на неравенствата между половете, съществуващи както в страните на произход така и в приемащите страни и илюстрира как тези неравенства могат да стимулират жените да търсят промяна, но и могат да се окажат пречка в миграционния процес (UN 2004:7).

ОБЩ ПРЕГЛЕД НА ИМИГРАЦИОННАТА СИТУАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ

3. ПРАВНА УРЕДБА регламентираща престоя и икономическата дейност на чужденците в Република България

3.1. Конституция на Република България

3.2. Законови актове

- Закон за чужденците в Република България
- Закон за убежището и бежанците

- Закон за гражданската регистрация
- Закон за българските документи за самоличност
- Закон за българското гражданство
- Закон за насърчаване на заетостта
- Закон за защита от дискриминация
- Закон за борба с трафика на хора

3.3. Подзаконови актове

- Правилник за прилагане на закона за чужденците в Република България
- Наредба за реда и условията за издаване на визи
- Наредба за условията и реда за издаване, отказ и отнемане на разрешения за работа на чужденци в Република България
- Наредба за условията и реда за издаване на разрешения за извършване на дейност на свободна практика от чужденци в Република България
- Наредба за условията и реда за издаване на разрешения за извършване на дейност с нестопанска цел от чужденци в Република България
- Наредба за реда за временно настаняване на чужденци, организацията и дейността на специалните домове за временно настаняване на чужденци

3.1. Конституция на Република България

Като върховен закон на страната, на който нито един друг нормативен акт не би могъл да противоречи, Конституцията на Република България е основна отправна точка, спрямо която бихме могли да направим оценка на защитата на правата на мигрантите. Чл. 19, ал. 3 гарантира еднаква закрила от закона за инвестициите и стопанската дейност на българските и чужди граждани и юридически лица. В Конституцията е закрепена и равнопоставеността на пребиваващите в Република България чужденци, по отношения на всички права и задължения залегнали в нея, с изключение на правата и задълженията, за които Конституцията и законодателството изискват българско гражданство (чл. 26, ал. 2). Едно от тези ограничения е свързано с правото на собственост върху земя на територията на страната от чужденци и чуждестранни юридически лица освен при наследяване. Въпреки че нямат право да придобиват собственост върху земята, чужденците могат да придобиват право на ползване, право на строеж и други вещни права (чл. 22 (1 и 2)). Тази конституционна разпоредба претърпя изменения предвид предстоящото присъединяване на България към Европейския съюз и поправката и влиза в сила с влизането в сила на Договора за

присъединяване на Република България към Европейския съюз.

Чужденците, които пребивават в страната на законно основание са защитени от (произволно) експулсиране и екстрадиране в друга държава против тяхната воля, освен при условията и по реда, определени със закон (чл. 27, ал. 1). Алинея 2 и 3 на член 27 също гарантират предоставянето на закрила на чужденци преследвани заради своите убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи, съгласно установени със закон условия и процедури. Конституцията регламентира и правото на свободно придвижване и избор на местожителство на територията на страната и защитава правото на всеки да напусне нейните предели (чл. 35, ал. 1).

3.2.1. Закон за чужденците в Република България

Основният правен инструмент регламентиращ статута на чужденците в Република България е Законът за чужденците. Компетентните органи осъществяващи административен контрол върху пребиваването на чужденци на територията на страната са Дирекция “Миграция” и регионалните звена “Миграция” към Министерството на вътрешните работи. Българският закон за чужденците дефинира понятието чужденец като лице, което не е български гражданин или гражданин на нито една друга държава (апатрид) (чл. 2, ал. 1 и 2). Според срока на пребиваване в страната по смисъла на закона, чужденците попадат в три основни категории: транзитно преминаващи (с право на престой до 24 часа), с краткосрочно и дългосрочно пребиваване.

При влизане на територията на страната, чужденците попълват адресна карта, в която са задължени да посочат целта на посещението и адреса, на който ще пребивават (чл. 18). Физическо или юридическо лице, което предоставя подслон на чужденец трябва да уведоми службата за административен контрол на чужденците или районното полицейско управление в срок до 5 дни. Хотелите и други подобни заведения са задължени да водят регистър на посетителите и ежедневно да предоставят информация за настанените в тях чужденци в местната служба за административен контрол на чужденците или районно полицейско управление (чл. 28, ал.3 и 4).

◆ краткосрочно пребиваващи чужденци

Краткосрочно пребиваващите чужденци имат право да пребивават на територията на страната за период до 90 дни. Те трябва да притежават валидна виза за краткосрочно

пребиваване вид “С” или да пребивават на основание на международен или двустранен договор за безвизов или облекчен визов режим. Срокът на пребиваване може да бъде продължен единствено по хуманитарни причини.

◆ **дългосрочно пребиваване: продължително и постоянно**

Чужденците, които биха искали да пребивават на територията на страната за повече от три месеца се нуждаят от валидна виза за дългосрочно пребиваване вид “D”. Визи тип “D” се издават само от българските дипломатическите и консулски представителства в чужбина. По важното е, че само този вид виза дава право на чужденците да кандидатстват за разрешение за дългосрочно пребиваване в страната. С други думи, чужденците влезли на територията на страната с виза тип “С” или друго разрешение за краткосрочно пребиваване, нямат право да кандидатстват за дългосрочно пребиваване. Дългосрочно пребиваващите чужденци могат да напускат страната и да се завръщат в нея без виза (чл. 35, ал. 2, 3).

Дългосрочното пребиваване бива: продължително (до 1 година) и постоянно (безсрочно). Срокът на пребиваване може да бъде продължен с 1 година на някои от основанията по чл. 24 от Закона за чужденците: валидно разрешение за работа; разрешение за извършване на дейност на свободна практика или дейност с нестопанска цел; осъществяване на търговска дейност; прием в редовна форма на обучение на лицензирано учебно заведение; сключен брак с български гражданин или постоянно пребиваващ в страната чужденец; член на семейството на чужденец с разрешение за продължително пребиваване и т.н..

За да извършват търговска дейност по законоустановения ред, чужденците са длъжни да разкрият най-малко 10 работни места за български граждани (чл. 24, ал. 1, т. 2).

Не се допуска продължаване на срока на пребиваването на чужденци на основание различно от от това, на което те са получили достъп до територията на страната, с изключение на неотложни случаи и сключване на брак с български гражданин (чл. 27, ал. 1). Продължаване на срока на дългосрочно пребиваване се отказва или правото на дългосрочно пребиваване се отнема в случаите, в които е било установено, че чужденецът не е пребивавал на територията на страната най-малко 6 месеца и един ден през предходната календарна година (чл. 26, ал. 1 и 2). Максималният срок за продължаване на пребиваването е до 6 месеца преди изтичане на валидността на националните документи за задгранично пътуване на чужденеца. Съгласно чл. 54, ал. 1 от 2003 година Министерството на вътрешните работи поддържа

Единен регистър за чужденци, съдържащ информация за дългосрочно пребиваващите чужденци в страната.

Разрешение за постоянно пребиваване могат да получат чужденци, които са пребивавали на законно основание без прекъсване на територията на страната през последните 5 години; са сключили граждански брак с български гражданин преди не по-малко от 2 години; са малолетни или непълнолетни деца на български гражданин или постоянно пребиваващ чужденец; са направили инвестиция в страната в размер на повече от 500 000 щатски долара, и т.н. Постоянно пребиваващите в страната чужденци имат същите права и задължения като българските граждани, с изключение на тези, за които изрично се изисква българско гражданство по Конституцията и законите на страната. Чужденците с постоянно пребиваване на територията на Република България могат да придобият българско гражданство по натурализация не по-малко от 5 години след получаване на разрешение за постоянно пребиваване. Български граждани могат да станат и чужденците, които са получили разрешение за постоянно пребиваване преди не по-малко от 3 години и имат законен брак с български гражданин за същия период от време; или са получили разрешение за постоянно пребиваване преди да навършат пълнолетие.

3.2.2. Закон за убежището и бежанците

◆ бежански статут

Законът за убежището и бежанците различава три категории чужденци според правния им статут в страната: бежанци, чужденци с хуманитарен статут и с предоставена временна закрила. Компетентният орган отговорен за прилагане на държавната политика по въпросите на убежището и бежанците и предоставянето на закрила в Република България е Държавната агенция за бежанците (ДАБ). Съгласно Закона за убежището и бежанците, статут на бежанец се предоставя на чужденец, който поради основателен страх от преследване въз основа на своята раса, религия, националност, политически убеждения или принадлежност към определена социална група не желае да се завърне или да се ползва от закрилата на своята страна на произход. Същото се отнася и за съпруга/ата и малолетни, и непълнолетни деца на чужденец с бежански статут в България. Бежанците имат равни права и задължения с българските граждани, с изключение на тези, за които изрично се изисква българско гражданство. Лицата получили убежище или бежански статут в Република България имат право да кандидатстват за българско гражданство по натурализация не по малко от 3 години след предоставянето на закрила в страната.

◆ хуманитарен статут

Хуманитарен статут се предоставя на лица, които са били принудени да напуснат страната си на произход в резултат на обстоятелства застрашаващи техния живот, сигурност или свобода поради ситуации на въоръжен конфликт, както и ако са изложени на опасност от изтезание, или други форми на нечовешко и унижително отнасяне или наказание. Срокът на хуманитарна защита е временен и се предоставя до отпадане на обстоятелствата за нейното предоставяне. Чужденците с хуманитарен статут имат всички права и задължения на признатите бежанци в страната, с изключение на правото на събиране на семейства.

◆ временна закрила

Временна закрила се предоставя за конкретен период от време при масово навлизане на чужденци, които са принудени да напуснат своята страна на произход поради въоръжен конфликт, гражданска война, сериозни правозащитни нарушения или прояви на насилие.

3.2.3. Закон за българското гражданство

◆ български граждани по натурализация

Съгласно Закона за българското гражданство, български гражданин по произход е всеки, който има поне един родител с българско гражданство. Всяко лице родено на територията на Република България, което не придобива друго гражданство по произход, от друга страна, е български гражданин по месторождение. Република България е страна по двустранни спогодби за избягване на двойното гражданство. Българско гражданство може да се придобие и чрез процедура по натурализация. Компетентните органи ангажирани с производството по предоставяне на българско гражданство по натурализация са Дирекция “Българско гражданство” и Съвета по гражданството към Министерството на правосъдието. Придобиването на българско гражданство по натурализация се извършва с указ на Президента на Република България.

4. ОБЩИ МИГРАЦИОННИ ТЕНДЕНЦИИ И СТАТИСТИКИ

■ недостиг на миграционни данни

Както и други изследователи вече са отбелязвали, в България не се води системна, официално достъпна статистика за броя на чужденците в страната и данните, които са достъпни в публичното пространство по неофициални канали са оскъдни и противоречиви. Наблюдава се объркване по отношение на класификацията на мигрантите в различни

категории, което затруднява дисагрегирането на данните и води до погрешни изчисления и заключения. Най-скорошните и авторитетни публикации на миграционна проблематика в България, издадени от Международната организация по миграция (2003) и Международния център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия (2005) не следват категоризацията по статут на пребиваване възприета от Закона за чужденците, която разделя чужденците на краткосрочно и дългосрочно пребиваващи (които от своя страна биват продължително и постоянно пребиваващи), но използват своя собствена класификация на временно, дългосрочно и постоянно пребиваващи, което предизвиква объркване терминологична главоблъсканица. Това води до разминавания в оценките за броя на имигрантите в България, които варират от 60 000 до 108 000 и големи вариации в предположенията за броя на нерегулярно пребиваващите мигранти в страната – от 30 000 до 50 000. Според неофициални данни от Министерството на вътрешните работи цитирани в поредицата “Миграционни тенденции” на МОМ, през 2002 броят на продължително и постоянно пребиваващите чужденци в България е 60 028 (ИОМ 2003:30, 93; Желязкова и др. 2005:21).

За разлика от липсата на достатъчно достоверни данни относно броя на краткосрочно и дългосрочно пребиваващите в страната чужденци, благодарение на централизираната система за събиране и обработване на данните от една основна държавна институция – Държавната агенция за бежанците - в България се води относително системна статистика за броя на лицата потърсили закрила и получили бежански или хуманитарен статут. От януари 1993 до октомври 2006 година, признатите бежанци в България са 1 412, 3 485 от потърсилите закрила са получили хуманитарен статут. Броят на лицата с прекратен статут е малко по-малък от броя на чужденците с продължена хуманитарна закрила, съответно 357 и 381. От посочените данни бихме могли да заключим, че бежанците и чужденците с хуманитарна закрила в страната към 30 септември 2006 година са приблизително 4 540 (ДАБ 2006).

Дирекция “Българско гражданство” на Министерството на правосъдието и Президентството също предоставят пълни и системни данни за броя на лицата кандидатствали и придобили българско гражданство. Между февруари 2002 и ноември 2006 г. българско гражданство по натурализация са получили 24 949 души, само 2.3 % от които не са претендирали за български произход. По-голямата част от придобилите българско гражданство са от Република Македония (10 198), Молдова (8 594), Русия (1 339), Украйна (1 054) и Сърбия и

Черна гора (969) (Президентство на Република България 2006).

■ постоянно пребиваващи чужденци по области

Най-достоверните и безспорни данни за броя на постоянно пребиваващите чужденци в страната към края на 2004 година са на Националния статистически институт (НСИ). Източникът на тази статистическа информация е регистърът на издадените от Министерството на вътрешните работи разрешения за продължително пребиваване между 1991 и 2004 година. Данните сочат, че броят на чужденците със статут на постоянно пребиваващи в страната към 31 декември 2004 година е 50 756 души, 3 200 от които са получили статут през 2004 година. Повечето постоянно пребиваващи в България чужденци са съсредоточени в големите градски центрове, които предлагат по-космополитна атмосфера и възможности за намиране на работа и развиване на бизнес. Столицата и вторият по големина град Пловдив са приютили най-големите имигрантски общности в страната, респективно 33.6 % и 8.8 % от постоянно пребиваващите чужденци живеят в тези градове и околностите им. Други урбанизирани центрове със значително мигрантско население са пристанищните градове и области на Варна (8 %) и Бургас (4.9 %), следвани от градове и области като Стара Загора, Плевен, Благоевград, Пазарджик, Русе, Велико Търново и Шумен (НСИ 2005:307). Важно е да се отбележи, че освен възможностите за работа и предприемачество, всички градове привлекателни за имигрантите предлагат и много добри образователни възможности.

■ постоянно пребиваващи чужденци според тяхната националност

Издание на Националния статистически институт предоставя и дисагрегирани данни за броя на постоянно пребиваващите чужденци според тяхната националност. Подходът на категоризация обаче отново е проблематичен, тъй като представлява смесица от географски и политически класификации. Това отново е повод за обърквания и неточности; Русия, Украйна, Беларус и Молдова, например, попадат в графата “други европейски страни”, а Армения в тази на страните от Азия, при положение, че има отделна категория под названието страни от “ОНД”, което е политическото обозначение за всички горепосочени държави плюс бившите Съветски републики от Централно-азиатския регион (НСИ 2005: 308, 9).

Европейците (предимно от страни извън Европейския съюз) представляват 69.8 % от постоянно пребиваващите в страната имигранти, следвани от гражданите на азиатски

държави (13.9 %), чужденците от Северна и Южна Америка (1.2 %) и Африка (1 %). Мнозинството от постоянно пребиваващите чужденци към декември 2004 година са от страните от Общността на независимите държави (61.6 %) и по специално Руската федерация. По-голямата част от постоянно пребиваващите в България граждани на държави членки на Европейския съюз са от десетте нови членки на Съюза (ЕС). Имигрантите от съседни на България страни са 9.5 % от всички постоянно пребиваващи чужденци; лицата без гражданство (апатридите), от друга страна, са приблизително 3 % от постоянно пребиваващата мигрантска общност в страната (вероятно предимно кюрди и палестинци). Преобладаващият брой на постоянно пребиваващите имигранти от бившия “Източен блок” и СССР се дължи на наследения от бившите комунистически режими модел на миграция от изток на изток.

■ индикации за променящи се миграционни тенденции

Интересно сравнение предоставят данните за броя на издадените само през 2004 година разрешения за постоянно пребиваване и вече дискутираната статистика на получените от чужденци подобни разрешения за периода 1991-2004 г. Това би могло да бъде полезен, макар и не безспорен индикатор за променящи се миграционни тенденции в страната. Съпоставката показва, че през 2004 година значително е намалял броят на чужденците от страни от ОНД желаещи да се установят в България (само 33.9 % от постоянно пребиваващите чужденци), в сравнение с 61.6 % през предишни периоди. Наблюдава се и преобръщане на тенденцията между нови и стари страни членки на Европейски съюз: докато броят на граждани на страни членки на Съюза от Централна и източна Европа, които биха искали да се заселят в България намалява, броят на гражданите от т.н. «стара Европа», които биха искали да се установят за постоянно в страната се увеличава. Въпреки това обаче, трябва да отбележим, че гражданите на Европейския съюз представляват само 8 % от чужденците получили статут на постоянно пребиваващи в България през 2004 година.

Независимо от факта, че България все още остава предимно транзитна страна, има ясни индикации за нарастващата и привлекателност като крайна дестинация за имигранти. Нараства интересът към заселване в България от страна на граждани на съседни държави. 28.9 % от разрешенията за постоянно пребиваване през 2004 година са били издадени на гръцки, турски, румънски и македонски граждани, както и на граждани на Сърбия и Черна гора, в сравнение с 9.5 % между 1991 и 2004. Най-рязко е увеличението на броя на постоянно пребиваващите имигранти от Турция, които са нараснали от 3.7 % между 1991 и 2004 г. до

25 % през 2004 година. Подобна тенденция на покачване се наблюдава и при броя на гражданите на Република Македония кандидатстващи за придобиване на българско гражданство. Интересът към заселване от страна на имигранти от Турция и Македония по всяка вероятност се дължи на очакваните възможности и ползи от влизането на България в Европейския съюз. По аналогичен начин бихме могли да обясним и нарастващия интерес към страната от имигранти от Китай и Армения. От друга страна, наблюдаваме спад в броя на имигрантите от африканския континент (предимно Нигерия и страни от Северна Африка) и Латинска Америка, и нарастване на процента на северно-американците желаещи да се установят в България (НСИ 2005: 308, 9). От 1990 година насам постоянно нараства броят на молбите за получаване на българско гражданство, като броят им между 1990 и 2005 г. се увеличи повече от 20 пъти. Пикът беше достигнат през 2004 година с рекордния брой от 29 493 молби за българско гражданство. От тогава насам се наблюдава лек, но все пак осезаем спад в броя на кандидатстващите за натурализация (Президентство на РБ 2006).

Докато страната постепенно става все по-привлекателна за икономическите имигранти, тя е все по-малко привлекателна за чужденците търсещи закрила. Това е устойчива тенденция в световен мащаб, като последните цифри показват спад до най-ниските нива от почти 20 години насам в броя на молбите за получаване на убежище в развитите индустриални страни (BBC News 2006). И през 2006 година броят на търсещите закрила в България продължи да намалява и към 30 септември остана 445 души. През предходната 2005 година, потърсилите закрила в страната бяха 822 души от 38 страни, което представлява спад с 27 % в сравнение с 1 127 души от 42 страни, които потърсиха убежище през 2004 г. и спад от 47 % в сравнение с 2003 година. Първите 10 страни на произход по брой подадени молби за периода 1993 – октомври 2006 година са Афганистан, Ирак, Армения, Сърбия и Черна гора, Иран, без гражданство, Нигерия, Алжир, Турция и Бангладеш (ДАБ 2006).

Основната причина за този спад е засиленият граничен контрол върху легалната и нелегалната миграция във връзка с процеса на европейска интеграция. Незначителен за съжаление е напредъкът по отношение на ускореното обработване на молби за закрила на основните входни и въздушни граници чрез изграждането на териториални поделения на Държавната агенция за бежанците. Поради това все още няма пълни гаранции за достъпа на бежанците до територията на страната и спазването на принципа за забрана за връщане (*non-*

refoulement)² (БХК 2005:17).

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ ОТ СОЦИОЛОГИЧЕСКОТО ПРОУЧВАНЕ ЗА ПРАВАТА НА МИГРАНТИТЕ

Колкото и полезни да са тези статистически данни обаче, те са твърде недостатъчни за да обрисуват портрет, които да описва в пълнота разнообразието на имигрантските общности и техния опит в страната. Това ни накара да създадем подробен стандартизиран въпросник, използван при провеждането на количественото изследване, който да ни позволи да добием представа за профила на мигрантите в България и да опровергае погрешните обобщения и стереотипни представи за мигрантите и миграцията, които не рядко се основават на предразсъдъци и прикрито ксенофобско отношение или публична реторика. Както доц. Анна Кръстева, един от водещите изследователи на миграцията в България призовава:

Гражданското предизвикателство пред научната общност е теоретичните анализи да изпреварят политическите лозунги, да се опитаме да опознаем и разберем имигрантите, преди да позволим да бъдат употребени за егоистични политически интереси (Кръстева 2005: 17).

5. ПРОФИЛ НА МИГРАНТИТЕ

◆ Полово-възрастова структура

Съотношението между половете сред мигрантските общности в България е в полза на мъжете, които представляват 62 % от всички имигранти в страната. 93.4 % са в трудоспособна възраст (повечето от които са на възраст между 26 и 45 години). Полово-възрастовата структура на местното население, от друга страна, е почти противоположна, като 62.4 % от населението е в трудоспособна възраст и жените представляват 51.5 % от населението (НСИ 2005). Полово-възрастовата структура на имигрантските общности в България не се различава съществено от световните миграционни тенденции, при които типичният икономически имигрант е млад и от мъжки пол. Несъответствията в половото съотношение е най-силно изразено сред арабската, африканската, турската, кюрдската, афганистанската, иранската и вьетнамската общност, което по-всяка вероятност се дължи на

2 Основополагащ принцип на бежанското право, който забранява на държавите да връщат бежанци от своята територия обратно в страни, в които техният живот или свобода могат да бъдат застрашени. Той се счита за част от международното обичайно право и спазването му е задължително за всички държави независимо от това дали са страни по Конвенцията за статута на бежанците от 1951 година или не.

преобладаващите културни и социални норми в страните на произход, където женската миграция се счита за уместна и приемлива само в компанията на член от семейството от мъжки пол. Любопитното обаче е, че и по-скорошните мигрантски вълни, като миграцията от страни членки на Европейския съюз следват подобен доминиран от мъжете имигранти модел: най-показателни в това отношение са имигрантите от Гърция и Великобритания. По-балансирано е съотношението между половете сред китайските, арменските и македонските имигранти, а сред мигрантите от Русия (жените представляват 80 % от руските имигранти в страната) и други страни от ОНД, и Централна и източна Европа то е дори с обратен знак. Тази своеобразна женска миграция до голяма степен се дължи на смесени бракове между '60-те и '90-те години на миналия век, когато имаше интензивен студентски обмен и обмен на работна ръка между България и СССР. Докато сред постоянно пребиваващите в България чужденци и българските граждани по натурализация от мигрантски произход се наблюдава относителен паритет между половете, сред краткосрочно и продължително пребиваващите чужденци има значително разминаване в съотношението в полза на мъжете.

◆ Гражданско състояние

Мнозинството от имигрантите (61.8 %) са избрали самостоятелната миграция, докато 38.2 % са били придружени от друг член на семейството: съпруг/а или партньор/ка (21.6 %), дете/деца (13.8 %), родител/и (6 %), или близък приятел/и (6 %) и т.н.. По-голямата част от мигрантите в България са женени/омъжени или във фактическо съжителство с партньор/ка (63.4 %). Значителен е процентът на смесените бракове с българ(к)и (57.4 %), който е по-висок при жените (61.1 %) и малко по-нисък сред мъжете (55 %). Средностатистическото имигрантско семейство има едно (42.7 %) или две деца (41.8 %), 46.8 % от които са с българско гражданство.

◆ Образователен статус и езикови умения

Средностатистическият имигрант в България е високо образован: повечето имигранти (54 %) са завършили средно образование; 37.1 % имат висше образование (бакалавърска или магистърска степен), 2.1 % притежават по-висока академична степен, а приблизително същият процент имат само основно образование. Образователният статус на имигрантите в България е по-високо от този на местното население и се дължи на факта, че значителна част от установилите се тук имигранти първоначално пристигат в страната като студенти. Българските граждани по натурализация с имигрантски произход са дори по-образовани от мигрантските групи със статут на пребиваващи: 33.9 % от тях са завършили висше

образование, а 3.2 % имат по-висока образователна степен. Приблизително половината от имигрантите (51.4 %) не са имали никакви познания по български език, когато за първи път пристигат в България, докато значително по-малък процент от тях (30.9 %) изобщо не са знаели английски език.

◆ **Продължителност на пребиваването и правен статут**

По-голямата част от имигрантите в България са живели в страната повече от 10 години (36.4 %), а приблизително същият процент от тях (34.8 %) са пребивавали в страната между 5 и 10 години. Мнозинството от мигрантите в страната са със статут на постоянно (42.1 %) или продължително пребиваващи (31.2 %); краткосрочно пребиваващите чужденци и българските граждани по натурализация представляват почти еднакъв процент от мигрантската общност в страната (около 8 %), докато бежанците и чужденците с хуманитарен статут или временна закрила са по-малко от 3 % от всички мигранти в България. Много е вероятно известна част от 4.2 % от респондентите, които отказаха да посочат или не бяха наясно с правния си статут в страната да са нерегулярно пребиваващи мигранти.

◆ **История на миграцията и мотивация**

Значителна част от мигрантите (77.1 %) не са имали мигрантски опит преди пристигането си в България. 60.8 % от всички имигранти считат себе си за установени в страната, докато останалите все още не са решили дали да се установят тук или вече са планирали да се преместят другаде. Установеността на голяма част от мигрантската общност в страната и фактът, че водещата причина за установяването на голям процент от тях в България е започването на работа (33.5 %) (следвано от втория и третия по значимост мотив – образование (25.7 %) и брак (21.6 %)) навеждат на заключението, че имиграционният поток към страната представлява класически случай на икономическа миграция. Любопитно е, че сред различните групи имигранти според статута им на пребиваване в страната се наблюдава необичайно многообразие от фактори, които са имали решаващо влияние върху решението им да се установят в България. Краткосрочно пребиваващите и натурализираните имигранти мотивират избора си с образователните възможности, които страната предлага; за продължително пребиваващите водещият мотив е бил намирането на работа, докато постоянно пребиваващите са били привлечени към страната поради сключване на брак или събиране на семейството. Не представлява изненада фактът, че бежанците и чужденците с хуманитарен статут и временна закрила са избрали да се установят в България заради страх

от преследване или други форми на насилие в родните им страни.

Трябва да подчертаем, че има съществени разлики между факторите, които карат жените и мъжете мигранти да напуснат родината си и да се установят в България. Преобладаващият мотив за мнозинството от мъжете е била работата (44.2 %), докато повечето жени са предприели тази стъпка в резултат на брак или събиране на семейството (37.9 %). Тези разлики в мотивацията на двата пола е от голямо значение, защото тя показва, че статутът на жените в страната не рядко зависи в значителна степен от техните съпрузи, което влияе неблагоприятно върху позицията им в семейството. В по-консервативните общности, като някои групи от арабската общност например, мъжете емигрират самостоятелно и в последствие биват последвани от своите съпруги. Поради това, жените се оказват в чужда и културно непозната среда, към която са принудени да се приспособяват с изключително ограничените или почти несъществуващи познания по български език. Тъй като много от тях са домакини, те имат малко социални контакти, предимно в рамките на своята собствена общност, които рядко им предоставят възможности за практикуване на езика. В резултат на това някои жени от по-затворените мигрантски общности стават изключително зависими от мъжете в семейството за собственото си съществуване и информацията от “външния свят” (извън дома) се пречупва през техните съпрузи. По този начин мъжете стават “пазителни” на общността и изследователите, които търсят контакт с нейни представители жени трябва предварително да бъдат оторизирани от мъжете в групата и семейството. Въпреки че в някои отношения този модел създава усещане за сигурност и защита, той може да бъде причина за множество проблеми в случаи на насилие в семейството, като лишава жените от възможност да се обърнат за помощ и съдействие в чужда и непозната обстановка, за която знаят твърде малко и която им изглежда враждебна и заплашителна.

◆ Трудова заетост

Противно на популистките манипулации относно нивото на заетост сред мигрантите и социалните помощи, които предполагаемо се отделят за тях в много страни дестинации за имигранти, трудовата заетост сред имигрантите в България (73.8 %) е значително по-висока от средната за страната. Нивото на заетост е високо сред всички мигрантски групи, особено сред постоянно пребиваващите (83.3 %) и българските граждани по натурализация (83.9 %). 63.5 % от бежанците, чужденците с хуманитарен статут и временна закрила също са трудово заети. Само 3.2 и 9.5 % от натурализираните имигранти и чужденците получили закрила никога не са кандидатствали за работа на територията на страната. Сравним с това е и

процентът на постоянно пребиваващите, които никога не са работили в България, гравитиращ около 10 %. Показателен е и фактът, че 68 % от респондентите отговарят, че и техните съпрузи също са трудово ангажирани, което е доказателство, че в повечето семейства на имигранти има поне двама работещи. По-високата трудова заетост на имигрантите в сравнение с населението като цяло най-вероятно се дължи на работоспособната им възраст и нивото на образование и квалификация.

◆ **Договорни взаимоотношения**

Мнозинството от работещите имигранти в България имат трудов или граждански договор със своя работодател (52.5 %). Много по-голям процент жени (66 %), отколкото мъже (45.5 %) се стремят да формализират трудовата си заетост с договор, вероятно поради по-голяма загриженост за осигурителни събития като майчинство, безработица и пенсиониране. Мъжете, много по-често от жените мигранти, са склонни да работят в неформалната (сивата) икономика.

Втората по големина група на пазара на труда след мигрантите работещи на трудов или граждански договор със своя работодател е групата на самонаетите имигранти (23.6 %, мнозинството от които мъже). Това очевидно опровергава общоприетата заблуда, че имигрантите отнемат работни места от местното население. Високият процент на самонаетите лица сред мигрантската общност, от друга страна, е и индиректен индикатор за дискриминация на пазара на труда и ограничен достъп до работни места на конкурентен принцип, принуждаващи имигрантите да търсят по-малко рестриктивни алтернативи.

Тревожно голям процент имигранти (22.2 %) не са сигурни относно договорните си взаимоотношения със своя работодател или са наясно, че работят без формален договор. Най-уязвимите групи в това отношение са краткосрочно (23.5 %) и продължително пребиваващите (19 %), по-всяка вероятност поради липса на разрешения за работа, както и най-изложените на различни форми на експлоатация – бежанците и чужденците с хуманитарен статут и временна закрила (16.7 %).

◆ **Дискриминация на пазара на труда**

6.2 % от работещите имигранти споделят за дискриминация на основата на раса или цвят на кожата в достъпа си до пазара на труда. По-голямата част от мигрантите, които подозират проява на дискриминация при отхвърлянето на кандидатурата им за работа или предлагането

само на нискоквалифицирана работа са предимно мъже от китайската, африканската, арабската, иранската, афганистанската и арменската общност. На пръв поглед жените изглеждат по-малко застрашени от прояви на дискриминация въз основа на раса или цвят на кожата. По-голям е процентът на оплакванията от дискриминация поради етническа или национална принадлежност – 10.2 %. Половата и етническата картина при тази група е доста по разнообразна: жените изглеждат доста по-чувствителни към тази форма на дискриминация, както и част от китайските, вьетнамските, африканските, руските, украинските, афганистанските, иранските и иракските имигранти. Формите на дискриминация от този вид също са по-разнообразни и се изразяват в отхвърляне на кандидатура за работа на основа на националност и етническа принадлежност, предлагане само на неквалифицирана работа, по-ниско заплащане в сравнение с българските граждани за извършването на същия вид и обем работа и липсата на възможности за повишение, и израстване в кариерата.

◆ **Съответствие на работата с образованието и квалификацията**

Въпреки, че 63 % от анкетираните имигранти смятат, че позицията, която заемат отговаря на тяхното образование и квалификация, 30.5 % от мъжете и 48.7 % от жените не са удовлетворени от своята работа, защото я считат за по-ниско квалифицирана от тяхното ниво на образование и професионална квалификация. По всяка вероятност тези цифри се дължат и на проблемите, с които 19.1 % от нашите респонденти са се сблъскали при признаването на дипломите и квалификацията получени в чуждестранни образователни институции. Независимо от това е видно, че жените, много по-често от мъжете, се чувстват принудени да приемат по-ниско квалифицирана работа. Подобна тенденция се наблюдава и при нивото на заплащане на труда: по-голям е процентът на жените (23.6 %), които смятат заплатата си за несъответстваща на тяхното образование и квалификация.

◆ **Работно време и платен отпуск**

Поради факта, че значителен процент от имигрантите в България са дребни предприемачи и търговци, те редовно работят извън работно време. 25.7 % работят повече от 8 часа на ден, а 16.4 % (сред които предимно мъже) работят без прекъсване 7 дни в седмицата. 11.2 % нямат право или не ползват платен годишен отпуск, а 28 % дори нямат представа, че имат право на подобна придобивка.

◆ **Социално осигуряване**

Значителен процент от мигрантите нямат социални осигуровки (31.7 %) или не са наясно дали имат такива или не (6.8 %). Тази цифра обаче е процент от общия брой на анкетираните имигранти и включва 26.2 % от тези, които не са трудово заети, част от които са студенти, както и работещите в неформалния сектор (сивата икономика). Работодателите покриват социалните осигуровки на 30.6 % от имигрантите, голям процент, от които жени; самонаетите лица пък са отговорни за внасянето на собствените си осигурителни вноски (29.4 %).

◆ **Стандарт на живот**

Мнозинството от нашите респонденти считат, че стандартът им на живот и заплащане е сравним със средния за страната (41.8 %). Докато 29.3 % от мигрантите смятат заплатата си за по-висока или повече от двойно по-висока от средната, 14.8 % намират стандарта си на живот и заплащане за по-нисък или значително по-нисък от този на средностатистическия българин/ка. Дисагрегирането на данните по пол обаче, показва осезаем дисбаланс между нивото на заплатите сред мъжете и жените имигранти. Само 17.2 % от жените, в сравнение с 36.1 % от мъжете, считат заплащането си за по- или много по-високо от средното в България. 25.4 % от жените и само 8.8 % от мъжете мигранти, от друга страна, определят стандарта си на живот като по-нисък или значително по-нисък от средния. Паритет между половете има само сред групата от анкетираните имигранти, които намират стандарта си на живот сравним със средния за страната.

Тези данни до голяма степен потвърждават наблюдението на Анна Кръстева, че в България няма бедстващи имигранти (бежанците не попадат в целевата група на нейното изследване) и докато сравнително малка част от имигрантите са наети от български работодатели, има много българи наети от имигранти. В този смисъл е коректно и уместно да подчертаем, че те по-скоро създават отколкото отнемат работни места (Кръстева 2005:16).

◆ **Здравно осигуряване и медицинско обслужване**

Положението със здравното осигуряване на имигрантите е до голяма степен идентично с вече обсъденото под заглавие “социално осигуряване” и е подобно на незавидната ситуация, в която се намират много българи. Приблизително 23 % нямат здравни осигуровки, а 66.4 % покриват здравните си вноски като самонаети или са осигурени от своите работодатели. 70.3 % от жените и 60.4 % от мъжете са регистрирани при личен лекар, въпреки че не малко от тях предпочитат да ползват услугите на общопрактикуващ лекар принадлежащ към

собствената им общност и като много български граждани заплащат допълнително за медицински услуги, независимо че са здравно осигурени и имат личен лекар. Цифрите отново показват, че мъжете (68.8 %) по-често предпочитат този неформален начин за достъп до медицинско обслужване от жените мигранти в България.

◆ Жилищно настаняване

Макар че преобладаващият процент от имигрантите в България не са собственици на жилищата, в които живеят, не малка част от тях все пак притежават такова недвижимо имущество - 36.4 %. 58.9 % наемат квартири под наем и би било трудно да се намери някой от тях, който да не е ставал жертва на ненаситни и безскрупулни наемодатели. Въпреки строгите мерки за предотвратяване на двойното таксуване за българи и чужденци, тази порочна практика се оказва практически неподатлива на ефективен контрол. Независимо, че бежанците в България имат право да кандидатстват за ползването на общинско жилище, изключително намаленият капацитет на жилищното настаняване по социални индикации на практика прави невъзможно равнопоставеното им третиране при разпределянето на социални жилища сред желаещите от безкрайните списъци на чакащи.

◆ Дискриминация в ежедневието и контактите с институциите

Имигрантите, които споделят за дискриминационни практики спрямо тях в ежедневието и контактите с институции описват опита си по следния начин: отнасяне с пренебрежение и неуважение, расистки и ксенофобски обиди или подозрения в тероризъм. 7 % твърдят, че са ставали обект на дискриминация въз основата на раса или цвят на кожата, а повече от 12 % споделят за дискриминационно третиране поради своята националност и/или етническа принадлежност, сред които имигранти от Русия, Украйна, Македония, Молдова, Германия, Гърция, Китай, Армения, Турция, Индия, Иран, Афганистан, африкански и арабски държави, както и етнически кюрди.

◆ Познаване на миграционното законодателство

Повечето от имигрантите в България са на мнение, че са добре запознати с имиграционното законодателство отнасящо се до статута им на пребиваване в страната: 28.1 % познават основните нормативни актове, 11.9 % са запознати с повечето разпоредби, а 5.5 % са убедени, че познават българското миграционно законодателство много добре. Около 38.2 % пък признават, че почти не го познават. Любопитен е фактът, че правната информираност на бежанците и чужденците с хуманитарен статут и временна закрила е най-висока, за разлика

например, от тази на продължително пребиваващите чужденци.

Според експерти от неправителствения сектор, това се дължи до голяма степен на дейността на ВКБООН в България и лобирането и застъпничеството на представителството на Комисара на ООН за бежанците за приемането на всеобхватна уредба за убежището и бежанците, както и финансирането на множество инициативи за популяризирането ѝ. Институционалната и правна рамка по отношение на убежището и бежанците е много ясна и непротиворечива, от тази засягаща икономическите имигранти в страната. Няма един независим орган, чиято основна задача да е разписването и прилагането на последователна и целенасочена имиграционна политика, което създава усещане за несигурност и объркване не само сред имигрантите, но и сред експертите и администрацията.

◆ **Спешна помощ и съвет**

В случаите на проблеми свързани с упражняването на техните законни права в България, имигрантите разчитат в най-голяма степен на социалните мрежи и контакти, като семейството, приятелите, познатите, колегите и други техни сънародници в страната, вместо на институциите и органите на държавата домакин или родната си страна. 21.8 % от анкетираните споделят, че при нужда от спешна помощ и съвет се обръщат към членове на мрежата си от контакти в страната, само 9.5 % биха се обърнали към държавни институции при правен проблем, 5.8 % биха потърсили за консултация адвокат или юрист, 5.7 % биха се свързали с консулското или дипломатическо представителство на своята страна в България и само 1.4 % са склонни да потърсят съдействие от международна организация или местна неправителствена организация. Тези данни са твърде показателни за недоверието на имигрантите към официалните институции и тяхната воля и капацитет да защитят правата им; те демонстрират готовност да търсят алтернативни и по-малко бюрократични решения.

◆ **Основни проблемни области**

Не на последно място е собствената оценка на имигрантите за основните проблеми, с които се сблъскват в България поради специфичния си статут на чужди граждани. Подобни проучвания сред български граждани обаче показват, че повечето проблеми са споделени и има всеобщ консенсус по три от четирите области, които анкетираните определят като проблемни – непознаване на българското законодателство (и “вратичките” в него) 53.2 %, повсеместна корупция (24.9 %) и неуважението от страна на органите на реда (5.2 %). Изненадващо е, че според 65.5 % от респондентите най-характерният и специфичен за

чужденците проблем е непознаването на езика.

ОСНОВНИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

6. Липса на последователна миграционна политика

Основният проблем, който изпъква пред всички останали в сферата на миграцията в България е явната липса на добре формулирана и последователно прилагана политика за управление на миграцията. Въпросът все още е изтласкан в периферията на обществените дебати, въпреки критичното демографско положение на страната с отрицателен естествен прираст (най-ниският сред всички страни членки и кандидатки за ЕС) и негативна нетна миграция. Очевидно е, че политиците не само не взимат под внимание предупрежденията на демографите, но и притесненията изразени от браншовите организации на работодателите в България, които настояват за законодателни промени облекчаващи хроничния недостиг на квалифицирани кадри в редица ключови за българската икономика сектори. Нарастващият интерес от страна на икономическите имигранти е твърде зле канализиран, за да бъде от взаимна полза както за мигрантите, така и за секторите на икономиката, където те са най-необходими. Това явно разминаване между търсене и предлагане на работна ръка наскоро накара Божидар Данев, председател на Българската стопанска камара, да лобира за промени в Закона за насърчване на заетостта отменящи ограниченията за непревишаване на 10-процентния дял на работещите за местен работодател чужденци в определени сектори на икономиката.

За съжаление, обаче, няма политически консенсус относно необходимостта от управление и стимулиране на миграцията. До този момент промените в българската правна уредба бяха мотивирани изцяло от процеса на присъединяване на страната към Европейския съюз и, въпреки че хармонизацията на законодателството е един безспорно положителен резултат, тя не бива да бъде сочена като заместител на една национална миграционна политика приспособена към специфичната икономическа и социална среда, в която подобно законодателство ще бъде прилагано. Тази осезаема празнота доведе до непродуктивното поставяне на миграционните въпроси в полето на дейност на органите на реда, които се стремят да предотвратят и ограничат миграционните потоци към страната, вместо да ги насочват и управляват в нейна полза.

Миграцията е нещо повече от административния контрол на границите и чужденците в рамките на тези граници. Тя е свързана с редица други области на държавното управление, между които социалната, икономическата и политическата сфера, сферата на търговията и услугите, сферите на труда, здравеопазването и националната сигурност и т.н. Това идва да покаже, че успешната миграционна политика трябва да възприеме холистичен (цялостен) подход към управлението на миграцията, който да обединява всички взаимосвързани проблеми и области. Както последният доклад на Каритас-Европа отбелязва обаче, за разлика от гражданите на страната, които поради правото си на глас имат на свое разположение механизми за упражняване на натиск над своите политически представители, имигрантите нямат почти никакво влияние над процеса на вземане на решения дори и по въпросите, които пряко ги засягат (Caritas 2006:85). Това е поредното категорично обяснение, че приемането и прилагането на системна имиграционна политика в България не е на дневен ред, тъй като хората които не са гласоподаватели, не представляват приоритет за политическите борещи се да бъдат пре(избрани). От огромно значение е интересите и вижданията на основните действащи лица в миграционния процес да престанат да бъдат пренебрегвани, но да бъдат взети под внимание чрез консултации с представителните им организации в страната.

7. Системна статистика и изследователска дейност

Вземането на информирани решения обаче е невъзможно без точни, пълни и систематично събирани данни. В България подобна официална и обществено достъпна статистика, особено по отношение на краткосрочно и дългосрочно пребиваващите чужденци в страната на практика няма. Дирекция “Миграция” към Министерството на вътрешните работи е в позицията да осигури предоставянето на официални и последователно събирани данни за броя на краткосрочно и дългосрочно пребиваващите чужденци, и лицата получили закрила и гражданство в Република България, тъй като Законът за чужденците я задължава да събира и обработва подобни данни, и да поддържа Единен регистър за чужденците в страната (ЗЧРБ, чл. 54, ал. 1 и 2). Би следвало тези данни да бъдат на разположение на Националния статистически институт и да станат част от постоянните му изследвания на населението и демографските тенденции; статистическите данни за имигрантите в страната би трябвало да бъдат не по-малко подробни от общите и публично достъпни данни за населението.

Авторитетните и достоверни миграционни изследвания и статистическа информация са от ключово значение за формулирането на добре съгласувана национална миграционна

политика. Още повече, че тези данни са жизнено важни за осигуряването на достатъчно бюджетни средства за държавните институции прилагачи политиките и мерките предвидени в нея. Точните и прецизни изследвания и статистически данни биха могли да помогнат и за опровергаването на широко разпространени заблуди по отношение на имигрантите и миграцията, предпазващи ги по този начин от популистки манипулации и политическа инструментализация. В допълнение, подобни проучвания и статистики биха допринесли за провеждането и насърчаването на информиран обществен дебат по миграционните въпроси.

Независимата изследователска дейност би могла да бъде стимулирана и чрез популяризирането на миграционните въпроси и подкрепата за създаването на програми по миграционни изследвания във висшите училища в страната.

8. Административна уредба

Голям брой различни министерства и ведомства в България са ангажирани по един или друг начин с процеса на управление на миграцията: Министерството на външните работи издава входни визи за страната, Министерството на вътрешните работи отговаря за граничния и административен контрол на чужденците като издава документи за самоличност и разрешения за пребиваване, както и за издаването и изпълнението на заповеди за експулсиране, отвеждане до границата и принудително настаняване в подчинените на Министерството специални домове за временно настаняване на чужденци. Министерството на труда и социалната политика, от друга страна, издава разрешения за работа по трудово правоотношение и разрешения за извършване на дейност на свободна практика от чужденци; Държавната агенция за бежанците предоставя различни форми на закрила в страната, а Министерството на правосъдието съвместно с Президента на Република България отговарят за процедурите по натурализация, като правното министерство е ангажирано и с издаването на разрешения за извършване на дейност с нестопанска цел от чужденци в Република България. Макар да се налага заключението, че по-голяма част от отговорностите са в рамките на компетенциите на Министерството на вътрешните работи, Министерството едва ли би могло да бъде разглеждано като орган координиращ дейностите по управление на миграцията, не на последно място защото основните му ангажименти са свързани с налагане на спазването на различни административни режими, докато нито то, нито която и да било друга държавна институция има за цел социалната интеграция на имигрантите в страната.

В световен мащаб има различни подходи по отношение на административната уредба за

управление на миграцията и степента на нейната централизация или децентрализация, но българската институционална практика показва, че широкото разпределение на отговорности сред различни държавни ведомства е сигурна рецепта за неефективност, липса на прозрачност и отчетност, и в последна сметка за широкото разпространение на корупционни практики. Както международната организация по миграция предупреждава:

При липсата на ясно артикулирана миграционна политика, подкрепена от ефективно законодателство, управлението на миграцията бива разпокъсано сред множество различни държавни институции. При подобни обстоятелства е малко вероятно да има ясно и точно формулирани цели, и има слаба координация и взаимодействие в процеса на управление на миграцията. Обществеността ще е недостатъчно информирана по миграционните въпроси и може да загуби доверие в компетентността на управляващите да се справят с тази важна област на държавното управление (ИОМ 2006).³

Очевидно е, че в подобен институционален климат, по-голямата степен на централизация на миграционните дейности може да се окаже далеч по-оперативна от по-нецентрализираните подходи. Създаването на един автономен и мултидисциплинарен орган отговорен за прилагането и координирането на държавната миграционна политика, основан на съществуващия модел на Държавната агенция за бежанците, би бил едно удачно решение, което да отмести фокуса от административния контрол към ключовия, но неоправдано пренебрегван въпрос за социалната интеграцията на имигрантите. Такъв орган би имал институционалния капацитет да събира и съпоставя статистическите данни от различни министерства и ведомства, да провежда свои собствени изследвания и да лобира за законодателни промени, и усъвършенстване на националната миграционна политика.

9. Социална интеграция на имигрантите

◆ национални програми за интеграция

Ако нуждата от управление на миграцията е зле разбрана и прилагана, то политика за социалната интеграция на имигрантите практически не съществува. Единственият опит за поставяне на интеграционни цели се вижда отново при интегрирането на уязвимите групи – бежанците и чужденците с хуманитарна закрила. Интеграционният център за бежанци към Държавната агенция за бежанците предлага курсове по български език, професионално обучение, преквалификация и сертифициране на признати бежанци и чужденци с

3 Преводът мой.

хуманитарен статут в страната. През 2005 г. междуведомствена работна група изработи първата всеобхватна Национална програма за интеграция на бежанците за периода 2005-2007 година. Тя предвижда подкрепа при достъпа на бежанците до пазара на труда, социални услуги, жилищно настаняване, здравеопазване, курсове по български език, професионално обучение и преквалификация, както и подпомагане на деца бежанци от ресурсни учители в държавните училища.

Докато вече има някакви, макар и плахи опити за провеждане на политика за социална интеграция на чужденците получили закрила в страната, няма признаци за въвеждането на подобна политика за икономическите имигранти. Въпреки това, голяма част от дългосрочно пребиваващите имигранти са добре интегрирани в българското общество, тъй като значителен процент от тях са пристигнали в България още като студенти и/или имат смесен брак с българ(к)и. Както наша респондентка отбеляза, социално напрежение между “мнозинството” и “малцинствените” имигрантски групи, което сполетя няколко страни с голямо мигрантско население (по-специално Франция) никога не би имало почва в България. Една от основните причини се корени в липсата на колониална история и традиция и слабата социална стратификация между имигрантските общности и обществото като цяло. Не е за пренебрегване и фактът, че властовата динамика в българското общество е по-балансирана и поради това, че не малко имигранти са в позицията на работодатели, а не на наемни работници в страната.

◆ мигрантски организации

До този момент имигрантските организации разчитаха на подкрепа само от ВКБООН и организации като Български червен кръст, Каритас, Асоциацията за интеграция на бежанци и мигранти и Програмата за правна защита на бежанци и мигранти на БХК. С подобна помощ при осигуряването на офис на организацията и съдебна регистрация, например, бяха основани Съветът на жените бежанки, Афганистанското културно дружество и Етиопското земляческо дружество в България. Въпреки че много мигрантски общности имат регистрирани организации, повечето от тях нямат официални офиси, защото не могат да си позволят да поддържат такива поради непосилните наеми; на не една от тях обаче, е било отказвано съдействие за наемането на помещения в сгради, които са общинска собственост. Това е пагубно както за самите общности, тъй като затруднява намирането на помещения за различни празненства и културно-просветни дейности, така и за изследването на мигрантските групи в страната, правейки го едно почти непосилно занимание. Липсата на

официално достъпни организации затруднява достъпа до лидерите на общността и нейни представители, и принуждава изследователите да прибегват до собствени контакти и тези на своите организации, за да се свържат с представители на мигрантските организации. Това неминуемо води до достъп чрез “пазителите” на общността, което в много случаи ограничава възможностите за осъществяване на контакт с по-неправолинейните и маргинализирани групи в нея.

Повече от очевидно е, че даването на гласност на проблемите и нуждите на мигрантите и възприемането и превръщането на интеграцията в двустранен процес не представлява приоритет за управниците в страната. В дългосрочен план обаче, липсата на правна и институционална рамка за интеграция на имигрантите може да доведе до отчуждаването им от обществените въпроси и недоволство от по-малко привилегированата им позиция в обществото, както и неоправдана враждебност от страна на “мнозинството”. Това от своя страна води до маргинализация и социална изолация, които са изключително вредни за социалното единство и интеграция в страната. Няма основателна причина, например, защо организациите на мигрантите са изключени от участие в Националния съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси и нямат достъп до финансирането отпускано за културно-просветни дейности и публикации като организациите на автохтонните малцинства в страната.

◆ мултикултурно образование

Друг належаш проблем произтичащ от липсата на политика за интеграция на имигрантите в страната е свързан с изолацията и сегрегацията, с които много деца от смесени бракове и мигрантски произход се сблъскват в българските училища. Повечето учители не са били обучавани в интеркултурна комуникация и преподаване в мултикултурна среда и трудно се справят, когато се появи подобна нужда. Както вече споменахме, програмата за интеграция на бежанците предвижда подкрепа от ресурсни учители за децата бежанци при приспособяването им към различния език на преподаване и учебна програма. По-подобен начин обаче, би следвало да бъдат подпомагани и други деца мигранти, за да се гарантира пълноценното им интегриране и социализиране в масовото училище.

Поради трудностите да бъде осигурено мултикултурно образование в България, много родители избират да запишат децата си в частни училища, като иракското, ливанското, палестинското, сирийското, турското училище/колеж и др. Един от проблемите на частното

образование обаче е, че то нерядко води до затваряне в собствената общност и предоставя много малко възможности за близък контакт с деца от други култури или от страната домакин. Друг недостатък на частното обучение в рамките на общността е, че в последствие то често не позволява на завършилите ученици да продължат обучението си в местни университети.

Родителите в смесени бракове, от друга страна, изпитват затруднения да обучават децата си и на двата им родни езика, и често ги записват в училища като ОУ No 76, познато още като Арменското училище, и СОУ No 18, които предлагат разнообразно чуждоезиково обучение. Те избират тези училища не само за да избегнат непосилните таски за обучение в частния сектор, но и за да насърчат децата си да общуват с други българчета и да улеснят социалната им интеграция. Една добра практика, която заслужава да намери своето продължение и подражание са часовете по арабски език в така нареченото Арменско училище, които първоначално започнали с 13 деца, за да достигнат до 45 деца през изминалата учебна година (2005-2006 г.) и 70 през настоящата.⁴ Това начинание обаче, е по-скоро плод на добрата воля и инициативност от страна на отделни личности и общности, а не резултат от политика за интегрирано образование. Многообразието в българските училища трябва да бъде поощрявано посредством квалификационни курсове за преподаватели в методите на мултикултурното образование, плуралистични учебни помагала, които отразяват спецификите на отделните общности в страната и стимулират учениците да споделят, и изявяват публично разнообразната опитност, която произтича от културните им различия.

10. Расизъм, ксенофобия и етническо/расово профилиране

◆ расово-мотивирани престъпления

Друг проблем произтичащ от липсата на визия за социалното включване на имигрантите и плуралистично образование и обучение в страната е броят на случаите на расово-мотивирано насилие и расова нетърпимост. Два скорошни и твърде показателни инцидента са глобата наложена от УЕФА на отбора на ЦСКА заради канонадата от расистки обиди, с които привържениците на отбора засипаха нападателя на “Ливърпул” Джибрил Сисе по време на футболен мач между двата отбора през 2005 г. и изпитанията на британската туристка Ейша Бингъм в български морски курорт през 2006 година, която беше подложена на зловещи расистки обиди и заплахи по време на почивката си в страната.

4 По информация на Палестинската асоциация в България.

Въпреки че според повечето от нашите респонденти броят на подобни инциденти е намалял през последните години, след като е достигнал своя пик през средата и края на '90-те години на миналия век, все още е твърде обезпокоителен фактът, че почти няма чернокож имигрант, който да не е бил жертва на физическо насилие или вербален тормоз по време на престоя си в България. Проучване проведено сред чернокожи имигранти през 2004 г. от Програмата за правна защита на бежанци и мигранти на БХК недвусмислено показва, че 75 % от анкетираните са били нападани от скинхедс поне веднъж, а 85 % признават, че са били обект на ксенофобски изказвания и действия от страна на полицията (Макиту 2005: 9).

За съжаление, незначителният спад в броя на инцидентите мотивирани от расова нетърпимост през последните няколко години, не се дължи на по-голяма толерантност към етническите, расовите и културните различия в страната или твърда решимост от страна на органите на реда и съдебната власт да се справят с расово-мотивираното насилие, но до голяма степен е резултат от предпазливото поведение възприето от мнозинството от чернокожите имигранти в следствие на горчивия опит от предишни инциденти. По време на нестандартизираните интервюта, нашите респонденти споделяха, че рядко използват градския транспорт и обикновено избягват обществени места, където има много хора: включително популярните места за срещи в града и районите около големите стадиони, което значително ограничава свободата им на придвижване. Това поведение бива подсилено и от факта, че извършителите на расистки престъпления рядко (да не кажем, никога) биват изправяни на подсъдимата скамейка, което създава усещане за несигурност и недоверие във волята и капацитета на органите на реда да се борят с подобни престъпления и да изпълняват ефективно позитивното задължение на държавата да гарантира личната свобода и сигурност на всеки човек под нейната юрисдикция.

Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН) подчертава, че въпреки че българският Наказателен кодекс наказва редица деяния инспирирани от расизъм и ксенофобия, прилагането на тези законодателни разпоредби остава незадоволително. В третия си доклад за България, ЕКРН призовава расистката мотивация да бъде недвусмислено предвидена в българския Наказателен кодекс като квалифициращо (утежняващо вината) обстоятелство. Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността препотвърждава своя предишна препоръка към българските власти да преследват приоритетно и с цялата строгост на закона деянията от расистки и ксенофобски характер, да водят точна статистика

за броя на расово-мотивирани престъпления и присъди, както и да обучават и подобряват капацитета на служителите на органите на реда и магистратите да се борят ефективно и да изправят пред съда извършителите на расистко насилие и подбудителите на расова омраза и вражда (ECRI 2004).

◆ расово/етническо профилиране

Друг въпрос, който изисква специално внимание и илюстрира разнообразните форми на явна или по-прикрита проява на расова дискриминация е непропорционалността на спиранията за проверка на документите за самоличност на чернокожи имигранти извършвани от патрулиращи полицаи. Огромен процент от чернокожите ни респонденти твърдят, че биват спирани за подобни проверки повече от редовно. Особено тревожно в спиранията и проверките от такъв характер е, че те рядко се основават на оперативна информация или съмнително поведение, но често са мотивирани от доминиращи расови или етнически стереотипи и предразсъдъци, могат да бъдат унизително изживяване за хората редовно и безпричинно подложени на тях, и да бъдат превърнати в доходна корупционна ниша, вместо в процедура за установяване на самоличността. Ако са забравили или в момента не разполагат със своя документ за самоличност, чужденците често трябва да платят подкуп в размер на 10 до 20 евро или рискуват да бъдат отведени в полицейското управление или принудително настанени в така наречения “дом” за временно (или по-скоро постоянно) настаняване (задържане) на чужденци.

Въпреки че Законът за българските документи за самоличност упълномощава компетентните органи да извършват проверки на документите за самоличност по свое усмотрение, чл. 4 ал. 3 от Закона за защита от дискриминация забранява всички форми на непряка дискриминация или по-неблагоприятно третиране на лица от определена раса, пол, народност, гражданство, и т.н. чрез привидно неутрална разпоредба, критерий или практика. За да се противопоставят на произволното и пристрастно прилагане на закона и да се придържат към спазването на горепосочената анти-дискриминационна разпоредба, полицейските органи трябва надлежно да регистрират всяка проверка на документите и да документират предполагаемата и самоопределената етническа принадлежност на лицето, чиято самоличност се подлага на проверка (Боев, Макиту 2005: 8, 9).

11. Медийно отразяване на миграционните въпроси

Не на последно място трябва да подчертаем водещата роля на медиите при отразяването и

формирането на общественото мнение по миграционните въпроси. Съвсем скорошно мониторингово изследване на образа на бежанците и мигрантите в българските медии, проведено от Центъра за независима журналистика и представено на Международния ден на толерантността показва, че миграционните въпроси все още заемат маргинална позиция в медийното отразяване в България. Както става ясно, в българските медии преобладават информационно-нарративните текстове (82 %) препечатани или вдъхновени от публикации/предавания на чуждестранни медии, с често неизяснено авторство (62 %), пред аналитичните материали; фокусът е предимно върху местни и регионални проблеми, а не върху глобалната картина на миграционните потоци и дебати. При мониторинга на 16 печатни и електронни медии осъществен в периода 17 април - 16 юли 2006 г. са регистрирани 556 единици свързани с имигранти и бежанци, 86.5 % от които отразяват въпроси свързани с икономическата миграция, а 13.5 % се отнасят до бежански въпроси. Разказите за мигранти са свързани предимно с политика (29 %) и престъпност (23 %), което е индикатор за значително опростяване и обедняване на миграционния дебат и тенденция към негативно обрисоване на проблема и основните действащи лица.⁵

Реториката, с която си служат журналистите при медийното отразяване също е показателна, доста често миграцията е описвана като природно бедствие или дори военно нападение: не рядко мигрантите биват сравнявани с обграждащи армии от нашественици или стремително заливащи вълни. Заглавия от вида “Дивият Изток на Европа е готов да се премести на Запад” или “Бежанците ни атакуват след 1 януари” звучат като репортажи на военни кореспонденти от фронтната линия и биха могли да формират обществен климат, който възприема миграцията като заплаха и да станат неволни съучастници в политическото монополизиране на миграционните въпроси от ксенофобски националисти.

Може и да е вярно, че миграцията е “нож с две остриета” или история с поне две страни, но до момента ни беше представяна само конструираната като “тъмна” страна на миграцията. Крайно време е медиите и информационните кампании да ни “поглежат” и с по-бляскавата ѝ страна, която цифрите не отказват да разказват. Недоразказаната история е най-добре резюмирана от последния доклад за миграцията на Каритас-Европа:

Не трябва да забравяме, че имигрантите значително допринасят за благосъстоянието на

5 Данните от проекта осъществен с подкрепата на представителството на Върховния комисар за бежанците на ООН в България бяха официално представени на 16 ноември 2006 в Зала “Мати”, София.

своите родни страни като изпращат средства в размер превишаващ двойно финансирането от международни донорски организации, и спомагат за икономическия просперитет на своите страни домакини. Противно на широко разпространени заблуди и предразсъдъци, финансовият принос на мигрантите към социалната система на приемащите страни надвишава направените за тях разходи под формата на социални помощи и придобивки. Добре известно е, че имигрантите допринасят за многообразието и нововъведенията в обществата домакини, чрез своята инициативност и предприемчивост, както и чрез културата, уменията и услугите, които донасят със себе си от родните си страни (Caritas 2006:19).⁶

Тази история все още очаква да бъде разказана ...

⁶ Базирано на International Organization for Migration, World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration, IOM, Geneva, July 2005; IOM, 'Too Many Myths and Not Enough Reality on Migration Issues, Says IOM's World Migration Report 2005', Press release, No 882 – 22 June 2005; IOM, World Migration 2005: Costs and Benefits of International Migration, op. cit., p. 188. Преводът е мой.

- Anderson, B. and J. O'Connell Davidson.** (2004) *Trafficking – A Demand Led Problem: Review of Evidence and Debates*. Stockholm: Save the Children.
- BBC NEWS.** (2006). Special Reports. Asylum numbers continue to fall. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/4814598.stm> [Accessed 17 March 2006].
- Caritas-Europa.** (2006). *Migration, A Journey Into Poverty?* Brussels: Caritas.
- European Commission against Racism and Intolerance.** (2004). *Third Report on Bulgaria*. Strasburg:ECRI. <http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1%2Decri/2%2Dcountry%2Dby%2Dcountry_approach/Bulgaria/Bulgaria_CBC_3.asp#TopOfPage> [Accessed 12 September 2006]>.
- International Labour Organization.** (2005). *A Global Alliance against Forced Labour: Global Report under the Follow-up to the Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*. Geneva: ILO. <http://www.ilo.org/dyn/declaris/DECLARATIONWEB.DOWNLOAD_BLOB?Var_DocumentID=5059> [Accessed 30 May 2005].
- International Organization for Migration.** (2006). Developing an Administrative Framework. <<http://www.iom.int/jahia/page353.html>> [Accessed 20 October 2006]
- _____. (2003). *Migration Trends in Selected EU Applicant Countries Vol. 1: Bulgaria*. IOM.
- Jordan, A.** (2002). 'Human Rights or Wrongs? The Struggle for a Rights-based Response to Trafficking in Human Beings'. In *Gender, Trafficking and Slavery*, ed. R. Masika, 28-37. Oxford: Oxfam.
- Каяе, М.** (2003). *The Migration-Trafficking Nexus: Combating Trafficking through the Protection of Migrants' Human Rights*. London: Anti-Slavery International.
- Limanowska, B.** (2005). *Trafficking in Human Beings in Southeastern Europe: 2004-Focus on Prevention*. UNICEF, UNOHCHR, OSCE/ODIHR. <http://www.osce.org/publications/odihr/2005/04/13771_221_en.pdf> [Accessed 2 May 2005]
- UN.** (2004). 'World survey on the role of women in development: Report of the Secretary-General: Addendum: Women and international migration'. A/59/287Add.1. New York: UN, 30 September.
- Боев, Б.** (2005). 'Документи за проверка, моля!'. В *Обектив*, бр. 120, април 2005, 8-9. София: БХК. <<http://www.bghelsinki.org/index.php?module=resources&lg=bg&id=246>>
- Български хелзинкски комитет.** (2006). *Правата на човека в България през 2005 г.* София: БХК. <http://www.bghelsinki.org/index.php?module=resources&lg=bg&cat_id=23>
- Държавна агенция за бежанците (официална страница).** Статистика и доклади. <<http://aref.government.bg/?cat=21>> [посетена 10 октомври 2006].
- Желязкова, А., В. Григоров и Д. Димитрова.** (2005). 'Имигрантите от Близкия и Средния Изток'. В *Имиграцията в България*, ред. А. Кръстева. София: ИМИР.
- Кръстева, А.** (2005). 'Българският имиграционен феномен'. В *Имиграцията в България*, ред. А. Кръстева. София: ИМИР.

- Макиту, А.** (2005). 'Тарифи за чернокожи'. В *Обектив*, бр. 120, април 2005, 9. София: БХК.
<<http://www.bghelsinki.org/index.php?module=resources&lg=bg&id=246>>
- Национален статистически институт.** (2005). *Население и демографски процеси 2004*.
София: НСИ.
- _____. (2006). *Население и демографски процеси 2005*.
<<http://www.nsi.bg/Population/Population.htm>> [посетена 10 октомври 2006].
- Президентство на Република България (официална страница).** Българско гражданство.
<http://www.president.bg/v_pravo_txt.php?mtype=8&type=110> [посетена 12 ноември 2006].